

Whitepaper

Spel of instructie?

Zó laat je kleuters leren

Door [Kyra Laarveld](#) en Ruth Heuvelman

Spel of instructie?

Zó laat je kleuters leren

Laat je jonge kinderen vooral spelen óf geef je ze instructie? Dat is waar de discussie binnen het kleuteronderwijs vaak over gaat. Om antwoord te kunnen geven op deze vraag, is het nodig om zicht te hebben op wat jonge kinderen nodig hebben om tot leren te komen. En dan blijkt: zowel spel als instructie zijn cruciaal. Wat betekent dit voor jouw aanbod in groep 1 en 2?

Keer op keer komt uit verschillende onderzoeken naar voren dat voor alle kleuters geldt dat zij het complete aanbod – dus spel én instructie – nodig hebben om te leren (o.a. Siraj-Blatchford et al., 2002; Fisher et al., 2013; De Haan, 2015; Stipek et al., 1995). Het is dus belangrijk dat je als leerkracht in groep 1 en 2 kinderen niet alleen laat spelen, maar ze ook instructie geeft. En omgekeerd geldt hetzelfde: je geeft kleuters niet alleen instructie, maar laat ze ook spelen. Dit heeft te maken met hoe jonge kinderen leren: ze leren zowel informeel als formeel. Wat betekent dit voor de keuzes die je maakt in het aanbod in jouw groep?

Formeel en informeel leren

Om goede keuzes te kunnen maken, is het allereerst nodig om het verschil tussen formeel en informeel leren te kennen. Formeel leren vindt plaats als er sprake is van een gepland onderwijsaanbod, dat wil zeggen: het aanbod is doelgericht, gestructureerd, systematisch en wordt expliciet begeleid (Kyndt et al., 2016; Smith & Clayton, 2009). Denk hierbij aan een instructie in de kring en aan het doelgericht begeleiden van kleine groepjes. Maar denk zeker ook aan begeleid spel, oftewel: spel van kinderen dat door jou als leerkracht wordt gepland, gestuurd en begeleid.

Informeel leren kenmerkt zich daarentegen door het toevallige karakter: het leren vindt spontaan plaats en soms ook onbewust, het is weinig gestructureerd en wordt niet expliciet begeleid (Kyndt et al., 2016; Smith & Clayton, 2009). Denk hierbij aan vrij spel op het plein, waarbij leerlingen bijvoorbeeld spontaan beginnen te tellen hoeveel takken ze al verzameld hebben. Of aan vrij spel in de huishoek waarbij leerlingen praten over hoeveel taartjes ze moeten klaarzetten voor de verjaardagsgasten.

Zowel bij formeel als informeel leren wordt er geleerd. En het één is zeker niet beter dan het ander. Echter, als we ons onderwijs af laten hangen van informeel leren, zoals vrij spel, nemen we een groot risico (Van de Grift, 2023). Het gevaar is dat sommige leerdoelen dan niet aan bod komen of dat niet alle leerlingen in aanraking komen met alle leerdoelen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren als leerlingen (nog) geen interesse hebben in een bepaalde hoek en er daardoor niet gaan spelen. Of als leerlingen er wel voor kiezen om in deze hoek te spelen, maar niet gebruikmaken van de leerkansen die er informeel wel zijn.

Als we ons onderwijs af laten hangen van informeel leren, zoals vrij spel, nemen we een groot risico

Zeker voor de doelen voor beginnende geletterdheid en gecijferdheid is dit een risico (Pyle, Prioletta, & Poliszczuk, 2018). Uit onderzoek weten we dat vrij spel vooral voor kinderen die in armoede opgroeien, minder groei oplevert in beginnende geletterdheid en gecijferdheid. Zij hebben er (nog) meer baat bij als ze formeel kunnen leren, zoals in begeleid spel en door directe instructie (Chien et al., 2010). Kleuters die in hun gezin goed toegerust worden, krijgen thuis rijkere taal en activiteiten aangeboden, die aansluiten op schoolse activiteiten. Zij zijn hierdoor beter in staat om hun aandacht vast te houden, problemen op te lossen of hulp te vragen (Veen & Leseman, 2015).

Als het halen van de doelen voor beginnende geletterdheid en gecijferdheid afhangt van informeel leren, is de kans dus groot dat sommige leerlingen deze specifieke kennis en vaardigheden niet opdoen. Maar die vaardigheden – denk aan analyseren en synthetiseren – zijn wel cruciaal: het beheersen van de doelen op deze terreinen is voorwaardelijk voor later schoolsucces (Van Luit, 2023).

Eerlijke kansen voor alle leerlingen

Als we toe willen werken naar onderwijs dat eerlijke kansen biedt aan alle leerlingen, is het belangrijk om het formele leren, in de breedste zin van het woord, goed te organiseren. Formeel leren betekent dus niet dat kinderen de hele dag in de kring zitten. Het betekent wél dat de leerkracht niet afwacht tot een kind uit zichzelf met iets komt. De leerkracht neemt het initiatief, want die weet tenslotte wat er geleerd moet worden en op welke manier dat effectief kan. De ene keer zal dit met een instructie in de grote of kleine kring zijn en een andere keer middels begeleid spel.

Mag er dan helemaal niet meer vrij gespeeld worden? Zo zit het zeker niet. Belangrijk is dat professionals die werken met jonge kinderen, onthouden dat spelend informeel leren niet de enige vorm van leren is. Juist de balans tussen informeel leren – zoals vrij spel – en formele activiteiten – zoals directe instructie in een kring of begeleid spel in een klein groepje – is het meest leerzaam (Siraj-Blatchford et al., 2002). Een rijk aanbod is daarom de sleutel. De leerkracht zorgt er enerzijds voor dat in het formele aanbod de belangrijke leerinhouden een plek hebben (zodat alle kinderen ermee in aanraking komen), anderzijds biedt de leerkracht ook volop ruimte voor vrij spel, waarin leerlingen de stof kunnen inoefenen, maar ook kunnen oefenen met alledaagse taal en leren samenspelen (Van Tuijl, 2022).

**Mag er dan helemaal niet meer vrij gespeeld worden?
Zo zit het zeker niet. Een rijk aanbod is de sleutel**

De spelontwikkeling stimuleren

Er is nog een belangrijk aandachtspunt. Juist voor de taal- en denkontwikkeling is het belangrijk dat kinderen tot 'hogere' vormen van spel komen, zoals constructiespel en rollenspel (Roskos & Christie, 2013). En daar hebben veel kinderen jou als leerkracht voor nodig. Want wat kinderen (nog) niet weten, kunnen ze niet spelen. Ze beginnen bijvoorbeeld niet uit zichzelf in de huishoek een tafel te dekken, als ze nooit aan tafel eten, maar altijd met het bord op schoot voor de televisie zitten. Ze komen niet tot dit rollenspel, omdat zij dit nog nooit hebben gezien of gedaan. Een rijke speelleeromgeving alleen is dus niet voldoende. Leerlingen hebben een expliciet voorbeeld van een expert nodig; formeel leren dus (Kirschner, 2020).

Voor de taal- en denkontwikkeling is het belangrijk dat kinderen tot 'hogere' vormen van spel komen. Daarvoor hebben veel kinderen jou als leerkracht nodig

Demonstratiespel

Als er veel leerlingen in jouw groep zitten die nog onvoldoende kennis en vaardigheden hebben om goed tot hogere vormen van spel te komen, kan het helpen om het eerst formeel aan te bieden in de grote kring. Als jij als leerkracht spel 'voorspeelt', spreken we van demonstratiespel. Hierbij laat je zelf zien hoe kinderen bepaalde spelhandelingen of rollen kunnen spelen. Het effect van demonstratiespel is vaak dat leerlingen enthousiast worden; ze willen elementen uit de demonstratie graag naspelen. Omdat je bepaalde woorden gebruikt en direct uitbeeldt in het demonstratiespel, wordt ook de woordenschat van leerlingen uitgebreid; ze zullen geneigd zijn om jouw woorden en zinnen ook zelf te gebruiken (Leraar24, 2024).

Spelscript

Om leerlingen nog meer te stimuleren om bepaalde spelhandelingen te doen of rollen te spelen in de hoeken, kan het demonstratiespel worden samengevat in een spelscript. Een spelscript is een soort stappenplan waarin met tekeningen of foto's de handelingen van een bepaalde rol of een spelverhaal worden weergegeven. Dit geeft leerlingen houvast en inspiratie en werkt als een geheugensteuntje. Je kunt samen met leerlingen bespreken wat er gespeeld kan worden en hoe dit vastgelegd kan worden in een spelscript (Leraar24, 2023). Ook zogeheten 'rollenkaartjes' kunnen helpen.

Een spelscript geeft leerlingen houvast en inspiratie en werkt als een geheugensteuntje

Demonstratiespel en spelscript: een praktijkvoorbeeld

Juf Jessica heeft gezien dat leerlingen in de hoek 'de moestuin' niet tot echt spel komen. Het blijft bij manipuleren en er wordt niet echt samen gespeeld. Ze besluit om via demonstratiespel, samen met een collega, te laten zien wat iemand die aan het werk is in de moestuin allemaal kan doen.

De beide leerkrachten trekken eerst de overalls aan, zodat hun kleding niet vies wordt. Dan kijken ze op de zaai- en oogstkalender wat ze in deze periode van het jaar kunnen zaaien. In de kas, waar de voorraad met zaadjes ligt, zoekt de een de juiste zaadjes op en de ander zoekt alvast een geschikt plekje in de moestuin. Ze overleggen of dit plekje geschikt is: is er voldoende zon of schaduw? Dan graaft de één een holletje en plant de ander de zaadjes. Ze schrijven op bordjes wat ze waar hebben gezaaid zodat ze weten wat daar gaat groeien. Pfff, wat hebben ze hard gewerkt. Nu is het tijd voor koffie. In de kas zetten ze koffie, nemen ze een koekje en rusten ze uit in het zonnetje. Heerlijk! Na het rusten is het tijd om onkruid te wieden en te schoffelen. Ze laten de kopjes staan, want misschien nemen ze straks nog wel een bakkie ...

Na afloop van het spel bespreekt juf Jessica samen met de kinderen wat ze als eerste deden. Ze tekent dit op een A5-papier. Wat deden ze daarna? En wat nog meer? Iedere spelhandeling komt op een nieuw A5'je en leerlingen kunnen deze bladen op de goede volgorde leggen. Nadat een aantal handelingen in kaart zijn gebracht laat juf Jessica verschillende tweetallen verschillende spelhandelingen oefenen. Ze kijken naar elkaar en geven elkaar ook feedback.

Het spelscript wordt opgehangen in de hoek. Eventueel kan juf Jessica nu ook spelbegeleiding toepassen door mee te spelen.

Demonstratiespel kan door jou als leerkracht worden gedaan, maar ook door een leerling. Het is hoe dan ook belangrijk dat je, voorafgaand aan het demonstratiespel, bepaalde keuzes maakt: Wat wordt er voorgespeeld? Welke doelen komen daarin terug? Vervolgens is het belangrijk om na te denken over de vraag: wie laat je met wie spelen in de hoek? Leerlingen leren het meest van heterogene groepjes (Van der Vegt et al., 2019). Ook daarom is het belangrijk om het kiezen van de hoeken en daardoor het vormen van groepjes, niet altijd aan het toeval over te laten.

Leerlingen leren het meest van heterogene groepjes

Zorg voor herhaling in je aanbod

Tot slot: om leerlingen tot echt en dieper leren te laten komen, is herhaling belangrijk (Kirschner, 2022). Het is daarom niet alleen belangrijk dat je als leerkracht zorgt voor voldoende formeel aanbod, maar dat je daarnaast leerlingen ook voldoende tijd en ruimte geeft om het geleerde te laten inoefenen. Dit kan bijvoorbeeld door (begeleid) spel in hoeken, maar zeker ook met behulp van alle ontwikkelingsmaterialen in een kleutergroep. Het is dus goed om te bedenken welke doelen je expliciet hebt aangeboden in de kring en hoe je deze in de rest van jouw aanbod terug kunt laten komen. Zo staan kringen, spel én (leer)doelen niet op zichzelf en blijft het leren betekenisvol.

Op het moment dat je jouw formele aanbod terugziet in het informele en vrije spel van kinderen, dan weet je: ik heb mijn doel bereikt! Immers, kinderen spelen wat ze weten!

**Geef leerlingen voldoende tijd en ruimte om het geleerde te laten inoefenen.
Dit kan bijvoorbeeld door (begeleid) spel in hoeken**

Meer informatie

Wil je meer weten over de balans tussen spel en instructie in groep 1 en 2? Of heb je andere vragen over effectief onderwijs in de onderbouw?

- Neem contact op met Kyra Laarveld, telefoon 06 – 15 18 68 64, e-mail kyra.laarveld@expertis.nl.
- Of kijk op de website van Expertis Onderwijsadviseurs: [thema Jonge kind](https://themaJongekind.tinyurl.com/ExpertisJongekind) (tinyurl.com/ExpertisJongekind). Hier vind je onder andere inhoudelijke artikelen, leestips en informatie over de dienstverlening van Expertis.

Literatuur

Chien, N. C., Howes, C., Burchinal, M., Pianta, R. C., Ritchie, S., Bryant, D. M., Clifford, R. M., Early, D. M., & Barbarin, O. A. (2010). Children's Classroom Engagement and School Readiness Gains in Prekindergarten. *Child Development*, 81(5), 1534-1549.

De Haan, A., (2015). *Effects of preschool education in mixed and targeted classrooms* [Proefschrift]. Universiteit Utrecht. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/322447>

Fisher, K. R., Hirsh-Pasek, K., Newcombe, N., & Golinkoff, R. M. (2013). Taking shape: Supporting preschoolers' acquisition of geometric knowledge through guided play. *Child Development*, 84(6), 1872-1878. <https://doi.org/10.1111/cdev.12091>

Kirschner, P. (2020, 8 januari). *Hoe jonge kinderen leren*. Didactief Online. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://didactiefonline.nl/blog/paul-kirschner/hoe-jonge-kinderen-leren>

Kirschner, P. (2022, 23 juni). *Leerwinst bij kleuters*. Didactief Online. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://didactiefonline.nl/blog/paul-kirschner/leerwinst-bij-kleuters>

Kyndt, E., Gijbels, D., Grosemans, I., & Donche, V. (2016). Teachers' Everyday Professional Development: Mapping Informal Learning Activities, Antecedents, and Learning Outcomes. *Review of Educational Research*, 86, 1111-1150. <https://doi.org/10.3102/0034654315627864>

Leraar24. (2023, 5 september). *Hoe je met een spelscript het rollenspel van kleuters stimuleert*. Leraar24. Geraadpleegd op 19 november, van <https://www.leraar24.nl/423702/hoe-je-met-een-spelscript-het-rollenspel-van-kleuters-stimuleert/>

Leraar24. (2024, 28 maart). *Spelstimulering: van manipulerend spel naar rollenspel*. Leraar 24. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://www.leraar24.nl/70137/spelstimulering-van-manipulerend-spel-naar-rollenspel/>

Pyle, A., Prioletta, J., & Poliszczuk, D. (2018). The play-literacy interface in full-day kindergarten classrooms. *Early Childhood Education Journal*, 46(1), 117-127. <https://doi.org/10.1007/s10643-017-0852-z>

Roskos, K. A., & Christie, J. F. (2013). Gaining Ground in Understanding the Play-Literacy Relationship. *American Journal of Play*, 6(1), 82-97. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1016166.pdf>

Siraj-Blatchford, I., Sylva, K., Muttock, S., Gilden, R., & Bell, D. (2002). *Researching effective pedagogy in the early years. Research report 356*. Department for education and skills. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://dera.ioe.ac.uk/4650/1/RR356.pdf>

Smith, L., & Clayton, B. (2009). *Recognizing non-formal and informal learning: Participants insights and perspectives*. NCVER.

Literatuur

Stipek, D., Feiler, R., Daniels, D., & Milburn, S. (1995). Effects of different instructional approaches on young children's achievement and motivation. *Child Development*, 66(1), 209-223. <https://doi.org/10.2307/1131201>

Van de Grift, B. (2023, 1 september). *Spelend leren werkt niet (altijd)*. LinkedIn. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://www.linkedin.com/pulse/spelend-leren-werkt-niet-altijd-betsy-van-de-grift/>

Van Der Vegt, A. L., van, Kieft, M., Bekkers, H., & Oberon. (2019). *Differentiatie in de klas: wat werkt?* Kennisrotonde. Geraadpleegd op 17 september 2024, van <https://www.nro.nl/sites/nro/files/migrate/Kennisrotonde-publicatie-Differentiatie.pdf>

Van Luit, H. (2023, 3 februari). *Voorbereidend en beginnend rekenen in groep 1 en 2*. Onderwijskennis. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/voorbereidend-en-beginnend-rekenen-in-groep-1-en-2>

Van Tuijl, C. (2022, 14 maart). *Leren en ontwikkelen door begeleid spel*. Onderwijskennis. Geraadpleegd op 19 november 2024, van <http://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/leren-en-ontwikkelen-door-begeleid-spel>

Veen, A., & Leseman, P. (Eds.) (2015). *Pre-Cool Cohortonderzoek. Resultaten over de voorschoolse periode*. Kohnstamm Instituut.

© Expertis Onderwijsadviseurs, 2024

www.expertis.nl
info@expertis.nl

 @Expertis Onderwijsadviseurs
 @Expertis Onderwijsadviseurs
 @Expertisadvies

Amersfoort

Grote Koppel 14
3813 AA Amersfoort
T 033 – 46 12 680

Almelo

Brugstraat 11
7607 XJ Almelo
T 074 – 85 16 516

Gouda

Burgemeester van Reenensingel 101
2803 PA Gouda